

कपुरकोट गाउँपालिका
स्वास्थ्य नीति तथा रणनीति
२०७७

(स्वास्थ्य नीति तथा पञ्च वर्षीय रणनीति)

स्वास्थ्यनीति तथा रणनीति २०७७, कपुरकोट

१. पृष्ठभूमि :

नेपालको संविधान २०७२ ले नागरिकको मौलिक हकको रूपमा आधारभूत स्वास्थ्य सेवा प्राप्त गर्ने र आफ्नो स्वास्थ्य उपचारको सम्बन्धमा जानकारी पाउने व्यवस्था गरेको अवस्थामा कपुरकोटगाउँपालिका सबै नागरिकलाई स्वास्थ्य सेवामा समान पहुँच र आकस्मिक स्वास्थ्य सेवा पुर्याउने र आधारभूत स्वास्थ्य सेवा प्रवाहको सुनिश्चितता गर्नु अपरिहार्य रहेको छ । यसका लागि कपुरकोटगाउँपालिकाले स्वास्थ्य सेवाको गुणस्तर निर्धारण, औषधी, उपकरण, जनशक्ति व्यवस्थापन गरि सेवा प्रवाहगर्नुपर्नेछ ।

कपुरकोटगाउँपालिकाको स्वास्थ्य रविकास अन्तर सम्बन्धित विषयहरु हुन । स्वास्थ्य क्षेत्रमा भएका प्रगतिहरूलाई विकासका प्रमुख सूचकहरूको रूपमा लिइन्छ । कपुरकोटगाउँपालिकाका गरिव, दुरदराजका नागरिकहरुअझै पनि अत्यावश्यक स्वास्थ्य सुविधाबाट वञ्चित रहेका छन् । गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा मार्फत मानव विकास सूचकाङ्कमा सुधार ल्याई कपुरकोटगाउँपालिकाको समग्र विकासका लागि प्रभावकारी स्वास्थ्य सेवाको व्यवस्था गर्नु जरुरी देखिएको छ ।

कपुरकोटगाउँपालिका भित्र नवजात शिशु तथा मातृ मृत्युलाई वाञ्छित तहसम्म घटाउनु, बढ्दै गएको नसर्ने रोगको प्रकोप नियन्त्रण गर्नु र कुनै पनि बेला हुनसक्ने स्वास्थ्य सम्बन्धी विपद् व्यवस्थापन तत्काल गर्नु, जेष्ठ नागरिक, शारीरिक र मानसिक अपाङ्गता भएका, एकल महिला, खास गरी गरिव, सीमान्तकृत र जोखिममा रहेका समुदायलाई आधारभूत तथा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा सर्वसुलभ र पहुँच योग्य बनाउनु कपुरकोटगाउँपालिकाले दायित्वबोध गरेको छ ।

वदलिंदो संघीय संरचनामा सबै स्थानीय तहका हरेक वडामा एक स्वास्थ्य संस्था स्थापना गर्न, जनउत्तरदायी एवं कुशल व्यवस्थापनको माध्यमबाट आवश्यक सबै स्रोत र साधनको अधिकतम परिचालन गरी संघीय संरचनामा स्वास्थ्य सेवा प्रणाली विकास, विस्तार र सुधार गर्दै विद्यमान तथा नयाँ चुनौतीहरूलाई सही ढङ्गले सम्बोधन गरेर कपुरकोटगाउँपालिकाका नागरिकको स्वास्थ्य प्रवर्द्धन, संरक्षण, सुधार र पुनर्स्थापन गर्न कपुरकोटगाउँपालिका स्वास्थ्य नीति तथा रणनीति, २०७७ तयार गरी लागू गरिएको छ ।

२. समिक्ष

क) विगतमा गरिएका प्रयासहरु :

कपुरकोट गाउँपालिकामा सदियौदेखि परम्परागत उपचार पद्धति रहि आएकोमा औपचारिक रूपमा आधुनिक चिकित्सा सेवा प्रणालीको शुरुवात वि.सं २०५१ मा साविकको धनवाङ्ग गा.वि.स. मा स्थापना भएको धनवाङ्ग स्वास्थ्य चौकी मार्फत भएको हो । वि. सं २०४८ को राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीतिले आधारभूत स्वास्थ्यमा सबैको पहुँच पुर्याउने उद्देश्यले तत्कालीन सबै गाउँ विकास समितिहरूमा उपस्वास्थ्य चौकी, इलाकाहरूमा स्वास्थ्य चौकी, प्रत्येक निर्वाचन क्षेत्रमा प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्रहरू स्थापना गर्ने रणनीति अनुरूप धनवाङ्ग, रिम, सिनवाङ्ग गर्पा गाविसहरूमा उपस्वास्थ्य चौकी स्थापना गरिएको थियो ।

नेपालको संविधान २०७२ ले निःशुल्क आधारभूत स्वास्थ्य सेवाका साथै आकस्मिक स्वास्थ्य सेवालार्ई मौलिक हकको रूपमा निर्दिष्ट गरे बमोजिम निःशुल्क आधारभूत स्वास्थ्य सेवालार्ई सर्वव्यापी पहुँच बढाउन आधारभूत स्वास्थ्य सेवा प्याकेज २०७५ तयार गरी स्थानिय तह समेतको जिम्मेवारी स्पष्ट पारि कार्यान्वयन गरिएको छ । संघीयता कार्यान्वयनका क्रममा स्थानिय तहको स्वास्थ्य क्षेत्रका जिम्मेवारीहरु पूरा गर्न गाउँपालिका अर्न्तगत आधारभूत स्वास्थ्य तथा सरसफाई शाखाको स्थापना गरिएको छ भने गाउँपालिका मातहतका स्वास्थ्य चौकीहरु गाउँपालिकालार्ई हस्तान्तरण भएका छन् । यसै गरि साविकमा स्वास्थ्य चौकी नरहेका वडाहरुमा आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्रहरु स्थापना भई सञ्चालनमा आएका छन् ।

यसै परिप्रेक्ष्यमा विगतमा अवलम्बन गरिएका राष्ट्रिय नीतिहरूका आधारमा स्वास्थ्य क्षेत्रमा धेरै सफलता प्राप्त भएका छन् यद्यपि हालका स्वास्थ्यका सूचकहरूमा सन्तुष्ट हुने अवस्था छैन । गाउँपालिकाबासीको आधारभुत स्वास्थ्य सेवाको पहुँच सुनिश्चित गर्न तथा स्वास्थ्य क्षेत्रमा गरेका उपलब्धिहरूलाई संरक्षण गर्दै आगामी दिनहरूमा तथ्यमा आधारित योजना निर्माण गर्न आवश्यक धरातल र बैधानिकता प्रदान गर्नका लागि पालिका स्तरको पार्श्वचित्रमा स्वास्थ्यको अवस्था झल्काउने प्रयास गरिएको छ । नेपाल सरकार बाट प्राप्त सशर्त शिर्षक तथा वित्तीय समानिकरण अनुदानबाट स्वास्थ्य क्षेत्रको लागि बजेट विनियोजन गरेर विविध स्वास्थ्य समस्या समाधानको लागि कार्यक्रमहरू कार्यन्वयन गरि रहेको छ ।

ख. गाउँपालिकाको विद्यमान स्वास्थ्यस्थिती

यस गाउँपालिकाको कुल जनसंख्या २०४२८ रहेको छ जुन सल्यान जिल्लाको कुल जनसंख्याको करिब ७.५३ प्रतिशत हुन आउँछ भने यस गाउँपालिकाको जनघनत्व १५३प्रतिवर्ग किमि रहेको छ जुन प्रादेशिक (७९ प्रतिवर्ग किमि) भन्दा धेरै हो । यस गाउँपालिकामा आधारभुत स्वास्थ्य सेवा प्रवाह गर्न ४ स्वास्थ्य चौकी, २ आधारभुत स्वास्थ्य सेवा केन्द्र, १४ गाँउघर क्लिनिक, १८ खोप क्लिनिक, ३७ जना महिला स्वास्थ्य स्वयम् से छन भने आयुर्वेद तर्फको स्वास्थ्य सेवा प्रवाह आयुर्वेद स्वास्थ्य केन्द्र रिमले सेवा प्रवाह गरि रहेको छ । गाउँपालिका अर्न्तगतका ६ मध्ये ५ वटा स्वास्थ्य चौकीबाट पाँच प्रकारका परिवार नियोजनका सेवा उपलब्ध गर्न आवश्यकता अनुसार तालिम प्राप्त दक्ष जनशक्तिको अभावको रहेको छ । यसैगरी ४ वटा स्वास्थ्य संस्थाबाट प्रसुती सेवा उपलब्ध भई रहेको छ । यस्तै विभिन्न किसिमका गरी ६ वटा निजी क्लिनिकहरूले सेवा प्रदान गर्दै आएको भएतापनि पालिका स्तरमा सुचिकृत निजीक्लिनिक तथा स्वास्थ्य संस्थाहरू रहेका छैनन् । आ.व. २०७६।७७ मा DHIS-2मा प्रविष्ट गरिएको तथ्याङ्क अनुसार यस गाउँपालिकामा कुल जनसंख्याको ७० प्रतिशत विरामीले बहिरंग सेवा लिएका देखिन्छ । यस गाउँपालिका अर्न्तगतका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा ३२जना स्वास्थ्यकर्मी द्वारा स्वास्थ्य सेवा प्रदान गरिदै आइएको छ । स्वास्थ्यकर्मी र जनसंख्याको अनुपात हेर्दा ८८८ जनसंख्यालाई १ जना प्यारामेडिक्स तथा १५७१ जनसंख्यालाई १ जना नर्स हुन आउँछ ।

यस गाउँपालिकामा बालविवाह, किशोरावस्थामा विवाह गर्ने तथा कम उमेरमा गर्भवति हुने संख्या उच्च रहेको छ । जसको परिणाम स्वरुप कम तौलको शिशु जन्मने, समय भन्दा अगाडि जन्मने, कुपोषण तथा मृत्युदर बढ्ने लगायत आमाहरूमा अन्य प्रजनन स्वास्थ्य सम्बन्धी समस्याहरूअधिक रहेका छन् । विगत केहि वर्ष देखि स्वास्थ्य संस्थामा सुत्केरी गराउन आउनेको संख्यामा त्रमश वृद्धि हुदै गएतापनि दक्ष प्रसुतीकर्मीको अभाव, पूर्वाधारको कमी, सामाजिक साँस्कृतिक मूल्य मान्यताहरू आदि कारणहरूले गर्दा सबै स्वास्थ्य संस्थाहरूमा सुत्केरी हुन आउने महिलाको संख्यामा उल्लेख्य वृद्धि हुन सकेको छैन । आ.व. २०७६।७७ मा DHIS-2मा प्रविष्ट गरिएको तथ्याङ्क अनुसार यस गाउँपालिकामा ७८ प्रतिशतबालबालिकाले पूर्ण खोप पाएका छन् ।

केही महत्वपूर्ण स्वास्थ्य सूचकहरूलाई राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक सूचकसँग तुलना तथा पालिकाले लिएक लक्ष देहाय बमोजिम प्रस्तुत गरिएको छ ।

सि.नं.	सूचकहरू	राष्ट्रिय तथ्याङ्क NDHS 2016	प्रादेशिक तथ्याङ्क NDHS 2016	कपुरकोट गाउँपालिकाको तथ्याङ्क DHIS-2			पालिकाको पञ्चवर्षीय लक्ष २०२५	विकास लक्ष्य २०३०	कैफियत
				२०७४/७५	२०७५/७६	२०७६/७७			
१	प्रथम पटक गर्भजाँच गराउने महिलाको प्रतिशत (कुनैपनि बेला)			९७	८६	८२	९५		
२	सिफारिस गरिए अनुसार ४ पटक गर्भजाँच गराउने महिलाको प्रतिशत	५८.८	६२	३९	४८	५०	७०	९०	
३	सुत्केरी पश्चात ३	५७.३	२४	६	८	६	६०	९०	

सि.नं.	सुचकहरू	राष्ट्रिय तथ्याङ्क NDHS 2016	प्रादेशिक तथ्याङ्क NDHS 2016	कपुरकोट गाउँपालिकाको तथ्याङ्क DHIS-2			पालिकाको पञ्चवर्षीय लक्ष २०२५	विकास लक्ष्य २०३०	कैफियत
				२०७४/७५	२०७५/७६	२०७६/७७			
	पटक जाँच गराउने महिलाको प्रतिशत								
४	परिवार नियोजनका आधुनिक साधनहरूको प्रयोग गरिरहेका १५ देखि ४९ वर्षका विवाहित महिलाहरूको प्रतिशत	४३	१८	३४	३५	३४	४०	६०	
५	संस्थागत प्रसूतीको प्रतिशत	५७.४	५९	३२	४२	४८	८०	९०	
६	सबै आधारभूत खोप पाएका बच्चाहरूको प्रतिशत (पूर्ण खोप)	७८	७५	७४	८२	७८	१००		
७	२ वर्ष मुनिका कुपोषित बालबालिकाहरूको संख्या			४०	२३	२०	०		

कपुरकोट गाउँपालिका भौगोलिक, सामाजिक, साँस्कृतिक तथा आर्थिक रूपमा विविधता युक्त यस गाउँपालिकामा आ.व. २०७६।७७ मा DHIS-2मा प्रविष्ट गरिएको तथ्याङ्क अनुसार प्रमुख स्वास्थ्य समस्याहरूको रूपमा क्रमशःचोटपटक, , श्वास प्रश्वास संग सम्बन्धित रोग, पेट सम्बन्धित रोग, ज्वरोजन्य समस्या, छला सम्बन्धित समस्याहरू आदिरहेको देखिन्छ । यस गाउँपालिकाको वार्षिक प्रतिवेदन २०७६।७७ का अनुसार २८ जना नयाँ क्षयरोगी विरामी पत्ता लागेकोमा यो दर राष्ट्रिय स्तरको प्रतिलाख जनसंख्यामा १०९ भन्दा धेरै वा १३७ रहेको छ ।

पछिल्लो समयमा आरामदायी जीवन शैली, मदिरा तथा सुर्तीजन्य पदार्थको सेवन, किटनाशक विषादीको प्रयोग लगायतका कारणले मुटु तथा श्वासप्रश्वास सम्बन्धी रोगहरू, क्यान्सर, मधुमेह जस्ता दीर्घ रोगहरूको प्रकोप बढ्दो छ । गाउँपालिका मातहतमा रहेका विभिन्न स्वास्थ्य संस्थाहरूमा मापदण्ड अनुरूपको भौतिक पूर्वाधार, दक्ष जनशक्ति, औजार तथा उपकरण र औषधि तथा अन्य सामग्रीहरूको आपूर्ति हुन आवश्यक छ । एकिकृत स्वास्थ्य सूचना प्रणालीको व्यवस्थापन गरीसोको आधारमा कार्यक्रम तर्जुमा गर्नु आवश्यक रहेको छ भने निजी तहबाट सन्चालित स्वास्थ्य संस्थाहरूको नियमन गर्नुका साथै सार्वजनिक निजी साभेदारीको अवधारणा अनुरूप आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको पहुँचमा वृद्धि गर्न सम्बन्धित सरोकारवालाहरूसँग हातेमालो गर्नु जरुरी छ ।

उल्लेखित सुचकहरूमा समग्रमा नेपालले उल्लेखनीय सफलता हाँसिल गरिसकेको र स्वास्थ्य क्षेत्रमा मुलुक सकारात्मक बाटोमा अग्रसर भइरहेको देखिए तापनि राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक तथ्याङ्कको अनुपातमा गाउँपालिकाको गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवाको पहुँच र उपभोगमा वृद्धि गरी जनअपेक्षा अनुसार स्वास्थ्य सेवा प्रवाहका लागि थप कार्य गर्न जरुरी रहेको छ ।

३. कपुरकोटगाउँपालिकामा बिद्यमान स्वास्थ्य समस्या, चुनौतीहरूतथा अवसरहरू:

३.१. समस्या

- कपुरकोटगाउँपालिकाभित्र भौगोलिक विशिष्टता र समतामुलक हिसाबलेस्वास्थ्य संस्थाहरूको व्यवस्था हुन नसकेकोले सबै तह, वर्ग र क्षेत्रका समुदायको आधारभूतस्वास्थ्य सेवामा पहुँच पुग्न सकेको छैन ।

- हाल मौजुदा स्वास्थ्य संस्थाहरुको भौतिक अवस्था कमजोर भएको, समयानुकूल सुधार गर्न नसकिएको र न्यूनतम पूर्वाधार सहितको रोगनिदान सेवा समेत उपलब्ध हुन सकेको छैन ।
- मौजुदा स्वास्थ्य संस्थाहरुमा दरवन्दी अनुसारकास्वास्थ्यकर्मीहरु पूर्ति हुन सकेका छैनन् ।स्वास्थ्य संस्थामास्वास्थ्यकर्मीहरुका लागि समुचित रउत्साहप्रद वातावरण सृजना गर्नु पर्नेछ ।
- भौगोलिक विकटता, औषधि भण्डारण व्यवस्था (स्थान, कोल्डचेन आदि) को अभाव जस्ता कारणले गुणस्तरीय औषधिको आपूर्ति, वितरण र उपलब्धता सहज र पहुँच योग्य हुन सकेको छैन ।
- कपुरकोटगाउँपालिकामा नसर्ने खालका रोगहरु जस्तै क्यान्सर, मुटु, मृगौला, मधुमेह, कलेजो, फोक्सोको रोग, दाँतको रोग, मानसिक रोगहरुको रोकथाम गर्नु जरुरी भएको छ ।
- कपुरकोटगाउँपालिका भित्र रहेका पिछडिएका, गरीब, असहाय, अति दुर्गम भेगका नागरिकहरुका लागि स्वास्थ्य उपचार महगो पर्न गएको छ । अझ गम्भीर प्रकृतिका रोग लागेमा उपचार महगो भई परिवार नै आर्थिक जोखिममा परि गरीबीमा जाने वा उपचार सेवा प्राप्त गर्न नसकि घरेमा बसि मृत्युवरण गर्नु परेको अवस्था पनि विद्यमान छ ।
- कपुरकोटगाउँपालिकाका नागरिकहरुमा गरीबी, अशिक्षा, चेतनाको अभावका कारण कुपोषण, स्वच्छ खानेपानी र सरसफाइको समस्या रहेको छ । जस्का कारण बेलाबखत भाडापखाला, हैजा, ज्वरो जस्तो महामारी फैलने गरेको छ ।
- भौगोलिक विकटता, उपयुक्त स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध हुन नसक्नु र समयमा सेवा प्राप्त गर्नजान समेत कठिन भएकै कारण नवजात शिशु, बाल स्वास्थ्य तथा मातृस्वास्थ्य जस्ता सेवामा पनि अपेक्षित लक्ष्य हासिल हुनसकेको छैन ।
- कपुरकोटगाउँपालिकाका जडिबुटी एवं आयुर्वेदिक उपचार पद्धतीकोसदुपयोग पनि हुन सकेको छैन ।
- जेष्ठ नागरिक तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको स्वास्थ्य उपचार, किशोर किशोरीहरुको यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य, विद्यालय जाने उमेरका बालबालिकाको स्वास्थ्य प्रवर्द्धनका लागि उचित स्वास्थ्य सेवाको व्यवस्था हुन सकेको छैन ।

३.१. चुनौति

- स्वास्थ्य क्षेत्रको समग्र विकास तथा समानुपातिक तथा सहभागितामुलक स्वास्थ्य सेवामा सर्वव्यापी पहुँच स्थापित गर्न आवश्यक नीति तथा कानुनको अभाव, अपर्याप्त आवश्यक पूर्वाधार तथा जनशक्ती आदि चुनौतीहरु विद्यमान रहेका छन् ।
- नेपालको संविधान २०७२ ले प्रदान गरेको निःशुल्क आधारभूत स्वास्थ्य सम्बन्धि अधिकारको समुचित व्यवस्था मिलाउन र आकस्मिक स्वास्थ्य सेवाको विस्तार र विकास गरि पहुँच बृद्धि गर्ने कार्य कपुरकोटगाउँपालिका परिवेशमा चुनौतिपूर्ण रहेको छ ।
- पालिका स्तरमा संचालनमा रहेका स्वास्थ्य सेवाप्रति ग्रामिण भेगका नागरिकहरुको विश्वास कम रहनु र अझैपनि परम्परागत धामी, भाक्रिको अभ्यास गर्नु, र अपर्याप्त सरकारी/निजी लगानी जस्ता चुनौतिहरु विद्यमान रहेका छन् ।

३.३. अवसर

- गाउँपालिका भित्रका गाउँपालिकावाट सामाजिक, साँस्कृतिक तथा भौगोलिक विशिष्टताका आधारमा विभिन्न नीति तथा योजना निर्माण गरी कार्यन्वयन गर्न सकिने अवस्था रहेको,

- एकिकृत सूचना प्रणालीको स्थापना गरी सूचनाको सहि प्रयोग गरी तथ्यमा आधारित योजना निर्माण गर्न सकिने तथा प्रविधि अधिकतम प्रयोग तथा पहुँचमा बृद्धि गर्न सकिने
- गाउँपालिकाको स्वास्थ्य क्षेत्रमा आवधिक योजनाहरु, वित्तीय रणनीति तथा लागत सहितको कार्ययोजना बनाई लागू गर्न सकिने,
- जनप्रतिनिधिको उपस्थितिमा अनुगमन गर्ने व्यवस्था तथा जनप्रतिनिधिहरुको उत्साह र उच्च प्रतिबद्धता रहनु गाउँपालिकामा सहयोग तथा साभेदारीको लागि स्वास्थ्य क्षेत्रको अवसरको रुपमा रहेका छन् ।
- गैह्रसरकारी संघ संस्थाहरुको प्राथमिकतामा समेत यस गाउँपालिका परेको संदर्भमा अधिकतम साभेदारी गरी स्वास्थ्य कार्यक्रम तथा प्रणाली सुधार गर्न सकिने अवस्था

४. गाउँपालिका स्वास्थ्य नीतिको औचित्य, निर्देशक सिद्धान्त, भावी सोच, ध्येय, लक्ष्य तथा उद्देश्यहरु

४.१. औचित्य

स्वास्थ्य क्षेत्रले विगतका केही दशकमा हासिल गरेका उपलब्धिहरुलाई दिगो बनाउँदै सेवामा अविच्छिन्नता कायम राख्दै विद्यमान स्वास्थ्य समस्या तथा चुनौतिहरुको सम्बोधन गरी गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा नागरीकको संविधान प्रदत्त हक सुनिश्चित गर्न एवं संघीय संरचना अनुरूप प्राप्त अधिकार क्षेत्र तथा दायित्व अनुरूप स्वास्थ्य सेवाको संरचना विकास तथा विस्तारका साथै गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा प्रवाहका लागि मार्गदर्शन गर्नु अपरिहार्य छ । गाउँपालिकाको प्राथमिकता अनुकूल हुने गरी स्वास्थ्य सेवालाई सुदृढीकरण गर्दै राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धताहरुलाई सम्बोधन गर्न र दिगो विकासको लक्ष्य हासिल गर्नका लागि गाउँपालिकाले स्वास्थ्य नीति प्रतिपादन गर्न अपरिहार्य छ ।

४.२. निर्देशक सिद्धान्त

गाउँपालिकाले स्वास्थ्य नीति तयार गर्दा यसका केही मुल निर्देशक सिद्धान्त प्रतिपादन गरी सोही आधारमा नीति तथा रणनीति प्रस्ताव गरीएका छन् । प्रस्तुत निर्देशक सिद्धान्तका आधारमा कपुरकोट गाउँपालिकाको स्वास्थ्य नीति, कपुरकोट को कार्यान्वयन गरिनेछ ।

१. गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवाको सर्वव्यापी पहुँच
२. अन्तर सरकारी तथा बहुक्षेत्रीय सहभागिता, समन्वय र सहकार्य मार्फत जनउत्तरदायी स्वास्थ्य सेवा
३. सामाजिक न्यायको आधारमा समतामूलक स्वास्थ्य सेवा
४. तथ्यमा आधारित योजना, पर्याप्त लगानी र कुशल व्यवस्थापन
५. सुशासन, जवाफदेहिता र पेशागत आचरण प्रति प्रतिबद्धता

४.३. भावी सोच

कपुरकोट गाउँपालिकाका सबै नागरिकहरु शारीरिक, मानसिक, सामाजिक र भावनात्मक रूपमा स्वस्थ रही उत्पादनशील र गुणस्तरीय जीवन यापन गर्न सक्षम हुने ।

४.४. ध्येय

उपलब्ध साधन र स्रोतको अधिकतम प्रयोग गरी क्षेत्रगत सरोकारवालाहरु बीच समन्वय र सहकार्यलाई सुदृढ एवं सुव्यवस्थित गर्दै नागरिकहरुको स्वस्थ रहन पाउने मौलिक अधिकार सुनिश्चित गर्ने ।

४.५. लक्ष्य

न्यायसंगत एवं जवाफदेही स्वास्थ्य सेवा प्रणालीको माध्यमबाट गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा गाउँपालिकावासीको स्वास्थ्य सेवाको पहुँच र उपभोग बृद्धि गर्ने ।

४.६. उद्देश्यहरू

१. गाउँपालिकाबासीलाई आधारभूत स्वास्थ्य सेवा निःशुल्क उपलब्ध गराउने तथा आकस्मिक स्वास्थ्य सेवाबाट बञ्चित हुन नपर्ने वातावरण सृजना गर्ने ।
२. सबै वडाहरूमा आवश्यक सेवा तथा पूर्वाधार, औषधि , औजार तथा उपकरण, सूचना, प्रविधि र दक्ष स्वास्थ्यकर्मीहरू सहितको सक्षम, प्रभावकारी एवं जवाफदेही स्वास्थ्य सेवा प्रणाली मार्फत गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध गराउने ।
३. स्वस्थ जीवन शैली प्रवर्द्धन, व्यवहार परिवर्तन र स्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर पार्ने मानवीय तथा वातावरणीय कारक तत्वहरूलाई निरुत्साहित गर्न अनुकूल वातावरण सृजना गर्ने ।
४. प्रवर्द्धनात्मक, प्रतिकारात्मक, उपचारात्मक, पुर्नस्थापनात्मक सेवाको व्यवस्थापनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको उपयोग प्रवर्द्धन र नियमन गर्ने ।
५. स्वास्थ्य सेवा प्रवाहमा बहुक्षेत्रीय साभेदारी र जनसहभागिता प्रवर्द्धन गर्ने ।

५. नीतिहरू

कपुरकोट गाउँपालिकाको विशिष्टकृत भौगोलिक तथा स्वास्थ्य सेवा सम्बन्धी समस्या र चुनौतिलाई सम्बोधन गर्दै गाउँपालिकाबासीलाई गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्न गाउँपालिकाले देहायका नीति अवलम्बन गरेको छ ।

- ५.१. स्वास्थ्य सेवाको सर्वव्यापी पहुँचको अवधारणा अनुसार गाउँपालिकाबासीलाई निःशुल्क आधारभूत तथा आकस्मिक स्वास्थ्य सेवा प्रवाह गरिने छ ।
- ५.२. स्वास्थ्य क्षेत्रमा दिगो विकासका लागि स्वास्थ्य सेवाको सुनिश्चितता, वित्तीय सुरक्षा प्रदान गर्न र सामाजिक सुरक्षा योजनालाई सुदृढ गर्न गाउँपालिकाबाट स्वास्थ्य क्षेत्रमा लगानी बढाउदै लैजाने र आवश्यकता अनुसार निजि तथा गैरसरकारी क्षेत्र संग साभेदारी गरिनेछ ।
- ५.३. स्वास्थ्य क्षेत्रमा सुशासन कायम गर्दै स्वास्थ्य सेवा प्रवाहलाई गुणस्तरीय, जवाफदेही एवं परिणाममूखी बनाईने छ ।
- ५.४. समयानुकूल गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा प्रवाहको लागि आवश्यक न्यूनतम मापदण्ड सहितको प्रवर्द्धनात्मक, प्रतिकारात्मक, उपचारात्मक, निदानात्मक तथा पुर्नस्थापनात्मक सेवाको विकास र बिस्तार गरीनेछ ।
- ५.५. न्यूनतम सेवा मापदण्ड (Minimum service standard) तथा राष्ट्रिय चिकित्सा मापदण्ड (National Medical standard) अनुसारको स्वास्थ्य सेवा प्रवाहको लागि आवश्यक पूर्वाधार, औषधि, औषधीजन्य सामग्री, औजार तथा उपकरणहरूको यथोचित व्यवस्था गरिनेछ ।
- ५.६. सामुदायीक, निजि तथा गैह्र सरकारी क्षेत्रका सेवा प्रदायक स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट प्रदान गरिने स्वास्थ्य सेवाको गुणस्तर सुनिश्चित गर्न आवश्यक नियमन गरिनेछ ।
- ५.७. स्थानीय आवश्यकता संबोधनका लागि तथ्य र प्रमाणमा आधारित योजना तर्जुमा तथा स्वास्थ्य सेवाको प्रभावकारी ब्यवस्थापन गर्न प्रचलित स्वास्थ्य सम्बन्धी सुचना प्रणालीलाई एकीकृत गरी सुदृढ र प्रविधिमैत्री बनाइनुका साथै स्वास्थ्य अनुसन्धानलाई प्रवर्द्धन गरिनेछ ।
- ५.८. स्वास्थ्य सेवालाई प्रभावकारी र गुणस्तरीय बनाउन स्थानीय आवश्यकताका आधारमा दक्ष जनशक्तिको ब्यवस्थापन गरिनेछ ।
- ५.९. स्वस्थ र सकारात्मक व्यवहार परिवर्तनका लागि व्यक्ति, परिवार र समाजलाई परिचालन गरी स्वास्थ्य शिक्षा र सूचना प्रवाह गर्दै नसर्ने रोगको उपचारलाई आधारभूत स्वास्थ्य सेवास्तर देखि नै ब्यवस्थापन गरिनेछ ।
- ५.१०. स्वास्थ्य बर्द्धक खाद्य पदार्थको प्रवर्द्धन, उत्पादन, पहुँच र उपभोग बढाई पोषण स्थितिमा सुधार ल्याउन आवश्यक समन्वय गरिनेछ ।
- ५.११. आयुर्वेद तथा बैकल्पीक चिकित्सा पद्धतीहरूलाई विकास तथा विस्तार गरी समन्वयत्माक रुपमा सेवा प्रवाहलाई ब्यबस्थित गरिनेछ ।

- ५.१२ वातावरणबाट स्वास्थ्यमा पर्ने प्रतिकूल असरहरु न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन गरिनुका साथै पेशागत स्वास्थ्य सुरक्षा, सरसफाई र स्वच्छतालाई प्रोत्साहन, प्रवर्द्धन र व्यवस्थापन गरी गाउँपालिकावासीको स्वच्छ वातावरणमा बाँच्न पाउने अधिकार सुनिश्चित गरिनेछ ।
- ५.१३ महामारी, विपद वा प्रकोपको समयमा पर्न सक्ने सम्भावित स्वास्थ्य असरहरुको न्यूनीकरण, प्रतिकार्य एवम् पुनःस्थापनाको लागि बहुपक्षीय सहकार्य गरिनेछ ।
- ५.१४ सामाजिक, आर्थिक, भौगोलिक, धार्मिक र साँस्कृतिक हिसाबले पछाडि परेका समुदायको गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा उपभोग सुनिश्चित गर्न सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमलाई सुदृढ गरि स्वास्थ्य सेवा सर्वसुलभ र सहज पहुँच हुने व्यवस्था गरिनेछ ।
- ५.१५ सुरक्षित मातृत्व, बाल स्वास्थ्य, किशोरावस्थाको स्वास्थ्य, प्रजनन स्वास्थ्य तथा परिवार योजना सेवाको विकास र विस्तार गरी पहुँच सुनिश्चित गरिनेछ ।
- ५.१६ स्वास्थ्य क्षेत्रका प्रगती एवं उपलब्धीहरुलाई संस्थागत गर्दै थप उपलब्धी हाँसल गर्न आवश्यक समन्वय, सहकार्य तथा आवश्यकता अनुसार साभेदारी गरिनेछ ।
- ५.१७ नसर्ने रोग तथा मानसीक रोगको रोकथाम तथा व्यवस्थापन, सुर्तिजन्य बस्तुको प्रयोग, मादक पदार्थ सेवन, लागूपदार्थ दुर्व्यसनी लगायतका स्वास्थ्य समस्याहरुलाई निरुतहित गरि स्वस्थकर जीवनयापन गर्न प्रोत्साहन र प्रवर्द्धन गरिने छ ।

६. प्रमुख रणनीतिहरु

नीति : १ स्वास्थ्य सेवाको सर्बब्यापी पहुँचको अवधारणा अनुसार गाउँपालिकावासीलाई निःशुल्क आधारभूत तथा आकस्मिक स्वास्थ्य सेवा प्रवाह गरिने छ ।

- जनघनत्व तथा भुगोलका आधारमा आधारभूत तथा आकस्मिक स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्न हाल सञ्चालनमा रहेका स्वास्थ्य संस्थाहरु आवश्यकता अनुसार समायोजन, स्थानान्तरण तथा थप स्वास्थ्य संस्थाहरु स्थापना तथा विस्तार गरिनेछ ।
- समुदाय तथा विद्यालयहरुमा आधारभूत स्वास्थ्य सेवालालाई थप प्रभावकारी बनाउन रोमिड नर्स, स्वास्थ्य स्वयंसेवक जस्ता मानव संसाधनको व्यवस्था साथै स्वास्थ्य आमा समूह, टोल विकास संस्था जस्ता संघ संस्था र आम नागरिकहरु परिचालन गरिनेछ ।
- राष्ट्रिय मापदण्ड बमोजिमका आधारभूत स्वास्थ्य सेवाहरु गाउँपालिकाका सबै वडाहरुमा कम्तीमा एक स्वास्थ्य संस्था स्थापना गरी निःशुल्क उपलब्ध गराईनेछ ।
- स्वास्थ्य संस्थाहरुलाई बाल, किशोर-किशोरी, अपांग तथा जेष्ठ नागरिक मैत्री संस्थाको रुपमा विकास गरिने छ ।
- संघ तथा प्रदेश सँग समन्वय गरी आकस्मिक स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्न न्यूनतम मापदण्ड अनुसारको एम्बुलेन्स सेवा सहित प्रेषण प्रणाली सुदृढ गरिने छ ।
- तोकिएको आधारभूत स्वास्थ्य सेवाहरुलाई प्रभावकारी बनाउन स्वास्थ्य संस्थाको क्षमता तथा गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि संघ तथा प्रदेश सँग आवश्यक समन्वय, सहकार्यमा स्रोत व्यवस्थापन र परिचालन गरिने छ ।

नीति : २ स्वास्थ्य क्षेत्रमा दिगो विकासका लागि स्वास्थ्य सेवाको सुनिश्चितता, वित्तिय सुरक्षा प्रदान गर्न र सामाजिक सुरक्षा योजनालाई सुदृढ गर्न गाउँपालिकाबाट स्वास्थ्य क्षेत्रमा लगानी बढाउदै लैजाने र आवश्यकता अनुसार निजि तथा गैरसरकारी क्षेत्र सँग साभेदारी गरिनेछ ।

- गाउँपालिक क्षेत्र भित्रका ६० वर्ष माथिका ज्येष्ठ नागरिकहरुलाई आधारभूत तथा निःशुल्क स्वास्थ्य सेवा आवधिक रुपमा घरैमा गई प्रदान गर्ने व्यवस्था गरिनेछ । साथै ज्येष्ठ नागरिकहरुका लागि आँखाको उपचार निःशुल्क गरिनेछ ।
- संघीय तथा प्रादेशिक सरकारसँगको समन्वयमा स्वास्थ्य विमा कार्यक्रम लागू गरी गाउँपालिकावासीको स्वास्थ्य बीमा सुनिश्चित गरिनेछ । अति गरीब, विपन्न तथा लोप उन्मुख समुदायहरुलाई तोकिएको मापदण्ड अनुसार निःशुल्क स्वास्थ्य विमाको व्यवस्था गरिनेछ ।

- गाउँपालिकाको कुल बजेटको न्यूनतम १० प्रतिशत स्वास्थ्य क्षेत्रमा विनियोजन गरीनेछ ।
- स्वास्थ्य क्षेत्रमा निजी तथा गैरसरकारी क्षेत्रसँग सहकार्य तथा साभेदारीलाई प्रोत्साहन गर्न “सार्वजनिक-निजी साभेदारी” रणनीति बनाई लागू गरीने छ ।
- निजी क्षेत्रले प्रदान गर्ने स्वास्थ्य सेवालाई क्रमशः सेवामूलक स्वास्थ्य सेवामा रुपान्तरण गर्दै सबै समुदायका व्यक्तिले सेवाको प्रयोग गर्न सक्ने वातावरणको सृजना गर्न आवश्यक साभेदारी गरिनेछ ।
- निजी क्षेत्रको सामाजिक उत्तरदायित्वलाई मूलतः जनस्वास्थ्य प्रवर्धनको क्षेत्रमा लगानी गर्न आवश्यक वातावरणको सृजना गरीनेछ ।

नीति : ३ समयानुकूल गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा प्रवाहको लागि आवश्यक न्यूनतम मापदण्ड सहितको प्रवर्धनात्मक, प्रतिकारात्मक, उपचारात्मक, निदानात्मक तथा पुर्नस्थापनात्मक सेवाको बिकास र बिस्तार गरीनेछ ।

- प्रत्येक स्वास्थ्य संस्थामा मापदण्ड अनुरूप आधारभूत प्रयोगशाला सेवाको स्थापना तथा बिस्तार गर्दै लगिनेछ ।
- स्वास्थ्य संस्थामा खानेपानी, सरसफाइ, बिजुली, इन्टरनेट सेवा र मापदण्ड अनुसारको फोहोरमैला विसर्जनको व्यवस्था गरिनेछ ।
- स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्ने निकायबाट प्रवाह हुने सेवाको गुणस्तर सुनिश्चिताको लागि गाउँपालिका स्तरमा आवश्यक अनुगमन तथा मूल्यांकन संयन्त्रको व्यवस्था गरीनेछ ।

नीति : ४. न्यूनतम सेवा मापदण्ड (Minimum service standard) तथा राष्ट्रिय चिकित्सा मापदण्ड (National Medical standard) अनुसारको स्वास्थ्य सेवा प्रवाहको लागि आवश्यक पूर्वाधार, औषधी, औषधीजन्य सामग्री, औजार तथा उपकरणहरूको यथोचित व्यवस्था गरिनेछ ।

- गाउँपालिका अर्न्तगतका स्वास्थ्य संस्थालाई आवश्यक पर्ने औषधि उपकरणको सूची तयार गरी खरिद आपूर्ति, भण्डारण, बितरण, नियमित मर्मत सम्भार र व्यवस्थापन कार्यलाई सुदृढ गरिनेछ ।
- गाउँपालिका भित्रका सबै स्वास्थ्य संस्थाहरूमा न्यूनतम सेवा तथा चिकित्सा मापदण्ड अनुसारको स्वास्थ्य सेवा प्रवाहको सुनिश्चित गरीनेछ ।
- संघ तथा प्रदेशको सहकार्यमा स्वास्थ्य संस्थाबाट निःशुल्क वितरण हुने तोकिएका औषधीहरू, खोप तथा जनस्वास्थ्य कार्यक्रमका औषधि तथा औषधि जन्य सामग्रीहरू गाउँपालिकाको आवश्यकता अनुसार थप गरी सहज रुपमा उपलब्ध गराईनेछ ।
- गाउँपालिका भित्रका स्वास्थ्य संस्थाहरूको आवश्यकता र मापदण्ड अनुसार भौतिक पूर्वाधारहरूको स्थापना तथा बिकास गरीनेछ ।

नीति : ५ सामुदायीक, निजि तथा गैह्र सरकारी क्षेत्रका सेवा प्रदायक स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट प्रदान गरिने स्वास्थ्य सेवाको गुणस्तर सुनिश्चित गर्न आवश्यक नियमन गरिनेछ ।

- गाउँपालिका भित्र सबै प्रणालीका उपचार सेवा, निदानात्मक सेवा, प्रयोगशाला सेवा, फिजियोथेरापी जस्ता सेवा प्रदायक निजी संस्थाको दर्ता तथा सञ्चालन अनुमति दिने तथा कानून बनाई नियमन गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।
- पालिका स्तरमा स्वास्थ्य कार्यक्रमको प्रभावकारिता तथा गुणस्तर सुधारमा सहयोग पुर्याउन पालिका स्तरीय अनुगमन तथा मुल्यांकन निर्देशिका तयार गरिने छ ।

नीति : ६ स्वास्थ्य क्षेत्रमा सुशासन कायम गर्दै स्वास्थ्य सेवा प्रवाहलाई गुणस्तरीय, जवाफदेही एवं परिणाममुखी बनाईने छ ।

- सामाजिक लेखाजोखा, नागरीक बडापत्र, सार्वजनिक सुनुवाई र बिज्ञहरू सहितका जिम्मेवार संयन्त्रको व्यवस्था साथै स्वास्थ्य सेवा प्रवाह र सेवाको गुणस्तरमा सेवाग्राहीहरूको गुनासो तथा पृष्ठपोषण संकलन गरि सम्बोधन गर्ने प्रणालीको बिकास गरीनेछ ।

- स्वास्थ्य पूर्वाधार निर्माण, आपूर्ति व्यवस्था लगायत समग्र स्वास्थ्य प्रणालीलाई सबलिकृत गर्न संघ तथा प्रदेश संग समानञ्जस्यता हुने गरि स्वास्थ्य क्षेत्र सुशासन तथा आन्तरिक नियन्त्रण निर्देशिका तयार गरी लागू गरीने छ ।
- स्वास्थ्य संस्था संचालन तथा व्यवस्थापन समिति र समितिका सदस्यहरुको क्षमता अभिवृद्धि गरि सशक्त एवं जिम्बेवार वनाइ सेवा सुदृढ गरिनेछ ।
- गैर सरकारी संघ संस्था, दातृ निकायहरु तथा नीजि क्षेत्रलाई परिणाममूखी कार्य गर्नको लागि गाउँपालिकाको मुलधारमा ल्याई आवश्यक सहजीकरण र अनुगमन गरीने छ ।

नीति : ७ स्थानीय आवश्यकता संबोधनका लागि तथ्य र प्रमाणमा आधारित योजना तर्जुमा तथा स्वास्थ्य सेवाको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्न प्रचलित स्वास्थ्य सम्बन्धी सूचना प्रणालीलाई एकीकृत गरी सुदृढ र प्रविधिमैत्री बनाइनुका साथै स्वास्थ्य अनुसन्धानलाई प्रबर्द्धन गरिनेछ ।

- प्रत्येक स्वास्थ्य संस्थाहरु, निजी तथा गैरसरकारी स्वास्थ्य संस्थाहरुमा विद्युतीय/अनलाइन अभिलेख तथा प्रतिवेदन गर्ने व्यवस्था सुनिश्चित गरीनेछ ।
- गाउँपालिकामा विद्युतीय अभिलेख तथा प्रतिवेदन प्रणालीलाई संस्थागत गरी सूचना विश्लेषणका निश्कर्षहरुलाई प्राथमिकताका साथ स्वास्थ्य क्षेत्रको निर्णय प्रक्रियामा प्रयोगमा ल्याउने संस्कारको विकास गरीने छ ।
- तथ्याकंको गुणस्तरीयता, विश्वसनियता कायम राख्न अनुगमन, मूल्याकन तथा पृष्ठपोषणको प्रणालीलाई सबलिकृत गरीनेछ ।
- संघ तथा प्रदेशको सहकार्यमा स्वास्थ्य क्षेत्रमा उपलब्ध मानव स्रोत व्यवस्थापन, तालिम व्यवस्थापन, आपूर्ति व्यवस्थापन लगायत सम्पूर्ण सूचना तथा तथ्याङ्कलाई एकीकृत विद्युतीय सूचना प्रणालीको विकास गरी कार्यान्वयन गर्ने साथै संस्थागत स्मृती संरक्षणका लागि उचित व्यवस्था गरिनेछ ।

नीति : ८ स्वास्थ्य सेवालाई प्रभावकारी र गुणस्तरीय बनाउन स्थानीय आवश्यकताका आधारमा दक्ष जनशक्तिको व्यवस्थापन गरिनेछ ।

- स्वास्थ्य क्षेत्रमा कार्यरत कर्मचारीमा आफ्नो काम, कर्तव्यप्रति थप जवाफदेही र जनमुखी बनाउन नतिजामा आधारित कार्यसम्पादन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको विकास गरीने छ ।
- स्वास्थ्य क्षेत्रमा स्रोतको समूचित परिचालन गर्दै समयानुकुल स्वास्थ्य सेवा प्रवाह गर्न स्वास्थ्य कर्मिको क्षमता अभिवृद्धि, परिचालन तथा व्यवस्थापन गरिनेछ ।
- स्वास्थ्य जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धीको लागि सेवाकालीन तालिम, पेशागत वृत्ति विकास तथा कार्य सम्पादनमा आधारित प्रोत्साहनलाई प्रवर्द्धन गरिनेछ
- स्वास्थ्य संस्थामा तोकिएका सेवाहरु प्रवाह गर्न आवश्यक जनशक्तिको निरन्तर उपलब्धताको सुनिश्चितता गरिनेछ .
- महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाको भूमिकालाई समयसापेक्ष परिमार्जन गरी सामुदायिक स्वास्थ्य प्रवर्द्धनका लागि निरन्तर परिचालन गरिनेछ ।

नीति : ९ स्वस्थ सकारात्मक व्यवहार परिवर्तनका लागि व्यक्ति, परिवार र समाजलाई परिचालन गरी स्वास्थ्य शिक्षा र सूचना प्रवाह गर्दै नसर्ने रोगको उपचारलाई आधारभूत स्वास्थ्य सेवास्तर देखि नै व्यवस्थापन गरिनेछ ।

- स्वस्थ सकारात्मक व्यवहार परिवर्तन तथा स्वास्थ्य प्रवर्द्धनको लागि समुदायका राजनितिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक नेतृत्व परिचालन, सूचना प्रविधिको प्रयोग तथा सञ्चार माध्यमसँग समन्वय तथा सहकार्य गरीने छ ।

- दुर्घटना लगायत अन्य प्राकृतिक तथा मानव सिर्जित प्रकोप रोकथाम तथा जीवन सुरक्षाका लागि सचेतना तथा जनस्वास्थ्य प्रवर्धन कार्यक्रम सञ्चालन गरीनेछ ।
- सेवा प्रदायकलाई स्वास्थ्य सुचना प्रवाहमा जिम्मेवार बनाउदै सुचनामैत्री स्वास्थ्य संस्थाको विकास गरिने छ ।
- स्वास्थ्य सेवाग्राहीको सुचनाको गोपनीयता र हकलाई सुनिश्चित गर्न कार्यविधि बनाई लागू गरिनेछ ।
- विद्यालय, क्याम्पस तथा पेशागत जोखिम अधिक हुने संस्थाहरुमा स्वास्थ्य सूचना कक्षको स्थापना गरिनेछ ।
- प्रमुख सार्वजनिक स्थलहरुमा विद्युतीय माध्यम मार्फत स्वास्थ्य सन्देशहरु प्रवाह गरिने छ ।

नीति : १० स्वास्थ्य बर्द्धक खाद्य पदार्थको प्रवर्द्धन, उत्पादन, पहुँच र उपभोग बढाई पोषण स्थितिमा सुधार ल्याउन आवश्यक समन्वय गरिनेछ ।

- पोषण संवेदनशिल कृषि उत्पादन तथा उपभोगको प्रवर्धन गर्न कृषि क्षेत्र लगायत सम्बन्धित सरोकारवालाहरु सँग समन्वय र पैरवी गरी स्थानीयस्तरमा उत्पादन हुने स्वास्थ्यवर्धक रैथाने खाद्यवस्तुको प्रयोग र पहुँचलाई विस्तार गरिनेछ ।
- संघीयस्तरमा निर्माण भएको बहुक्षेत्रीय पोषण योजना, शीघ्र कुपोषण एकीकृत व्यवस्थापन कार्यक्रम लगायतलाई गाउँपालिकाको परिवेश अनुकूल बनाई कार्यान्वयन गरीने छ ।
- स्वास्थ्यमा नकारात्मक असर पार्ने आहार (Incompatible food and drinks) सेवन र पत्रु खाना (जंक फुड) को बिक्री वितरण तथा प्रयोगलाई निरुत्साहित तथा नियमन गरीनेछ ।
- कुपोषित बालबालिकाहरुको पुनर्स्थापनाका लागि आवश्यकता अनुसार पोषण पुनर्स्थापना सेवा केन्द्र स्थापना, सुदृढीकरण एवं विस्तार गरीनेछ ।
- दुग्ध जन्य, मासु जन्य तथा अन्य खाद्य पदार्थको तोकिएको मापदण्ड अनुसारको गुणस्तर कायम गर्न आवश्यक समन्वय गरिनेछ ।

नीति : ११ आयुर्वेद तथा गाउँपालिकामा प्रचलित बैकल्पिक चिकित्सा पद्धतीहरुको आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको विकास तथा विस्तार गरी समन्वयत्माक रुपमा सेवा प्रवाहलाई ब्यबस्थित गरिनेछ ।

- आधारभूत आयुर्वेद एवं बैकल्पिकचिकित्सा सेवा निःशुल्क रुपमा प्रदान गर्न प्रदेश तथा संघ संगको समन्वयमा आवश्यक संस्थागत संरचनाको व्यवस्था गरीने छ ।
- राष्ट्रिय स्वास्थ्य कार्यक्रम संग एकिकृत गर्दै आयुर्वेद एवं बैकल्पिक चिकित्सा पद्धतीबाट सेवा प्रदान गरीनेछ ।
- बैकल्पिक चिकित्सा सेवाहरुलाई स्वास्थ्य सेवाको मूलधारमा ल्याउन मापदण्ड निर्धारण गरी सञ्चालन, व्यवस्थापन तथा विस्तार गरिनेछ ।

नीति : १२ वातावरणबाट स्वास्थ्यमा पर्ने प्रतिकूल असरहरु न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन गरिनुका साथै पेशागत स्वास्थ्य सुरक्षा, सरसफाई र स्वच्छतालाई प्रोत्सहान, प्रवर्द्धन र ब्यवस्थापन गरी गाउँपालिकावासीको स्वच्छ वातावरणमा बाँच्न पाउने अधिकार सुनिश्चित गरिनेछ ।

- खुला दिशामुक्त गाउँपालिकाकाट पूर्णसरसफाई युक्त गाउँपालिका बनाईनेछ र सोको दिगोपनाको योजना तयार गरी कार्यान्वयन गरीनेछ ।
- गाउँपालिका भित्र पानी, वायु, ध्वनी लगायत अन्य वातावरणीय प्रदुषण नियन्त्रण गर्न लागि सम्बन्धित निकायहरुसंग समन्वय गरीने छ ।
- पर्यावरण र वातावरणीय परिवर्तन साथै काम र कार्यस्थलको वातावरणीय अवस्थाका कारणले स्वास्थ्यमा पर्ने हानीबाट बचाउन सरकारी तथा निजी सबै क्षेत्रहरुसँग समन्वय गरी स्वास्थ्य सम्बन्धी कार्यक्रमहरु तय गरी संचालन गरीनेछ ।
- सर्वव्यापी सावधानीको अवधारणलाई अनुसरण गरी स्वास्थ्य सेवा जन्य फोहोर मैला व्यवस्थापनको लागि सबै सरोकारवालाहरु सँगको सहकार्यमा उचित किसिमले फोहोर मैला संकलन, छुट्याउने र विर्सजनको व्यवस्था गरीनेछ ।

- किटनाशक बिषादीको प्रयोगलाई नियमन तथा औद्योगिक रसायनको समुचित विर्सजन गर्न सम्बन्धित क्षेत्रसँग समन्वय र सहकार्य गरीनेछ ।
- पेशागत स्वास्थ्य सुरक्षाका लागि व्यवसायजन्य जोखिम न्यूनीकरण र रोकथाम गर्न सरोकारवालाहरूसँग समन्वय तथा सहकार्यमा कार्यक्षेत्रमा हुनसक्ने विपद जोखिम न्यूनीकरणका लागि नियमनको व्यवस्था मिलाईने छ ।

नीति : १३ महामारी, विपद वा प्रकोपको समयमा पर्न सक्ने सम्भावित स्वास्थ्य असरहरूको न्यूनीकरण, प्रतिकार्य एवम् पुनःस्थापनाको लागि बहुपक्षीय सहकार्य गरिनेछ ।

- महामारी, विपद वा प्रकोपको जोखिम नक्साङ्कन गरी जोखिम न्यूनीकरणका लागि बहुपक्षीय सहकार्यमा गाउँपालिका प्रतिकार्य योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गरीने छ ।
- गाउँपालिका तथा वडा स्तरिय स्वास्थ्य क्षेत्र आपतकालिन पूर्वतयारी योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गरीनेछ ।
- सम्भावित विपद वा प्रकोपलाई व्यवस्थापन कार्यका लागि प्रदेश सरकार संगको सहकार्यमा गाउँपालिका स्वास्थ्य आपत्कालिन कार्यसञ्चालन केन्द्र (Municipal Health Emergency Operation Centre,) स्थापना गरी वडादेखि गाउँपालिका तहसम्म द्रुत प्रतिकार्यका लागि तोकिएको मापदण्ड अनुरूप संयन्त्र बनाई परिचालन गरीनेछ ।
- सम्भावित विपद वा प्रकोपको समयमा निरन्तर स्वास्थ्य सेवा प्रवाह गर्न रणनीतिक स्थान वा स्वास्थ्य संस्थाहरूमा अत्यावश्यक औषधि तथा सामग्रीहरूको बफर स्टक राख्ने व्यवस्था गरीनेछ ।
- गाउँपालिका तथा वडा स्तरिय द्रुत प्रतिकार्य टोली (RRT) तथा सरकार संगको समन्वयमा आकस्मिक चिकित्सकीय टोली (EMT) गठन गरी अन्य उद्धार टोली संग समन्वय गर्दै आवश्यकता अनुसार परिचालन गरीनेछ ।

नीति : १४ सामाजिक, आर्थिक, भौगोलिक, धार्मिक र साँस्कृतिक हिसाबले पछाडि परेका समुदायको गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा उपभोग सुनिश्चित गर्न सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमलाई सुदृढ गरि स्वास्थ्य सेवा सर्वसुलभ र सहज पहुँच हुने व्यवस्था गरिनेछ ।

- स्वास्थ्य विमा लगायत अन्य योजनाहरू मार्फत विशेषज्ञ स्वस्थ्य सेवाको पहुँचमा बृद्धि गरी स्वास्थ्य उपचार कोषको माध्यमद्वारा विपन्न र असहाय वर्गको सेवामा पहुँच सुनिश्चितता गरीने छ ।
- पिछडिएको वर्ग, क्षेत्र र समुदायका लागि स्वास्थ्य सेवामा पहुँच अभिवृद्धि गर्न आवश्यकता अनुरूप स्वास्थ्य सेवा केन्द्रहरूको स्थापना, स्वास्थ्य शिविरको सञ्चालन तथा आधुनिक सूचना तथा प्रविधिको प्रयोग गरी स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध हुने व्यवस्था मिलाईने छ ।
- लक्षित समुदायमा स्वास्थ्य सम्बन्धी चेतना अभिवृद्धि गर्दै सेवाको उपयोग बृद्धि गर्न तत् समुदायका सवास्थ्यकर्महरूलाई प्राथमिकता दिई सोही समुदायमा परिचालन गर्ने योजना बनाई लागू गरीनेछ ।
- गाउँपालिकाको आवश्यकता र क्षमतालाई मध्यनजर गर्दै कामको सिलसिलामा वा अन्य कारणले स्वास्थ्य संस्थाको पहुँचबाट टाढा रहेका समूहलाई आधारभूत स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्न विशेष कार्यक्रम बनाई लागू गरीनेछ ।

नीति : १५ सुरक्षित मातृत्व, बाल स्वास्थ्य, किशोरावस्थाको स्वास्थ्य, प्रजनन् स्वास्थ्य तथा परिवार योजना सेवाको विकास र विस्तार गरी पहुँच सुनिश्चित गरीनेछ ।

- नवजात शिशु तथा बालरोगको एकीकृत व्यवस्थापनलाई थप सुदृढ गर्दै यसको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
- आधारभूत तथा आकस्मिक प्रसूती सेवालालाई सुदृढ गर्दै गाउँपालिकातहको प्राथमिक अस्पतालमा नवजात शिशु सेवा विस्तार गरीनेछ ।

- विभिन्न वर्ग, जाती धर्म तथा क्षेत्रमा महिलाको सुरक्षित मातृत्व तथा प्रजनन स्वास्थ्यको अवस्था विश्लेषण गरी आवश्यकता अनुसार परिवार योजना कार्यक्रम बनाई लागू गरीनेछ ।
- सुरक्षित गर्भपतन सेवालार्इ थप व्यवस्थित गर्दै गुणस्तरीय र प्रभावकारी बनाईने छ । लैंगिक पहिचानको आधारमा गरीने गर्भपतनलाई पूर्णरूपमा निरुत्साहित गरीनेछ ।
- गुणस्तरीय यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य सेवामा पहुँच अभिवृद्धि गर्न स्वास्थ्य संस्थाहरुमा मापदण्ड अनुसारको सुरक्षित मातृत्व तथा प्रजनन स्वास्थ्य सेवाको सुनिश्चित गरीनेछ ।
- गाउँपालिकाका सबै स्वास्थ्य संस्थालार्इ किशोर किशोरी मैत्री बनाई सेवा प्रदान गर्न सक्षम बनाइने छ ।
- गाउँपालिका भित्रका सुत्केरी आमाहरुलाई प्रसुति पछिको तेश्रो भेटमा प्रदान गरिने स्वास्थ्य सेवा नर्सिग कर्मचारी मार्फत घरमै गई प्रदान गरिनेछ ।

नीति : १६ स्वास्थ्य क्षेत्रका प्रगती एवं उपलब्धीहरुलाई संस्थागत गर्दै थप उपलब्धी हाँसिल गर्न आवश्यक समन्वय, सहकार्य तथा आवश्यकता अनुसार साभेदारी गरिनेछ ।

- गाउँपालिकामा निर्माण हुने हरेक क्षेत्रगत नीतिमा स्वास्थ्यको विषयलाई महत्वका साथ समावेश गरीने छ ।
- बहुक्षेत्रीय, बहुपक्षीय समन्वय र सहकार्य प्रणाली स्थापना गरी अन्तर संस्थागत समन्वय सुनिश्चित गरीनेछ ।

नीति : १७ नसर्ने रोग तथा मानसीक रोगको रोकथाम तथा व्यवस्थापन, सुर्तिजन्य बस्तुको प्रयोग, मादक पदार्थ सेवन, लागूपदार्थ दुर्व्यसनी लगायतका स्वास्थ्य समस्यमहरुलाई निरुत्सहित गरि स्वस्थकर जिवनयापन गर्न प्रोत्साहन र प्रवर्द्धन गरिने छ ।

- स्वास्थ्य प्रवर्द्धनको लागि स्वस्थ आहार विहार, योग तथा ध्यान विधि प्रवर्द्धन गर्न सामुदायिक योग केन्द्र, व्यायामशाला, स्वस्थ हरित पार्क, पुनर्स्थापना केन्द्र लगायतका सेवा केन्द्रहरु स्थापना गरीनेछ ।
- मुटुरोग, मधुमेह, मृगौला रोग, दिर्घ श्वासप्रश्वास सम्बन्धि रोग, मष्तिस्क पक्षघात, क्यान्सर जस्ता दीर्घ रोगहरुको रोकथाम र व्यवस्थापन लागि Package of Essential Non-Communicable (PEN) Disease Interventions लाई विस्तार गर्दै स्वास्थ्य सामाजिक सुरक्षा योजनाहरु मार्फत विपन्न र असहायलाई आर्थिक सहूलियत प्रदान गरीने छ ।
- मानसिक स्वास्थ्य समस्या रोकथाम र व्यवस्थापनका प्राथमिक मानसिक स्वास्थ्य सेवालार्इ सबै आधारभूत तहका स्वास्थ्य संस्थाबाट प्रवाह गर्नका लागि आधुनिक तथा आयूर्वेद चिकित्सा पद्धतीबाट, मनोसामाजिक परामर्श तथा उपचार सेवा विस्तार गरीनेछ ।
- लागू पदार्थको नियन्त्रण, मदिरा तथा सुर्तिजन्य पदार्थको विक्री वितरण तथा प्रयोगलाई बहुक्षेत्रीय सहकार्यमा नियमन गर्न समन्वय गरीनेछ ।

७. संस्थागत संरचना

७.१. नीति कार्यान्वयनका लागि कपुरकोट गाउँपालिकाको नेतृत्वमा स्वास्थ्य संस्थाहरु रहनेछन । त्यस्तै नीतिमा उल्लेख भएको स्वास्थ्य अन्तर्गत सेवा प्रवाहका लागि कपुरकोट गाउँपालिका स्तरमा प्राथमिक अस्पताल स्थापना गरिनेछ ।

७.२. मानव संशाधन विकासका लागि प्रदेश सरकार, प्रदेश लोक सेवा, स्वास्थ्य प्रतिष्ठान वा मेडिकल कलेज र अन्य स्वास्थ्य जनशक्ति उत्पादन गर्ने निकायहरु संग क्षमता अधिवृद्धिका लागि समन्वय गरिनेछ । स्वास्थ्य संस्थाहरुमा ल्याव सेवा, आँखा उपचार सेवा र प्रत्येक वडामा एउटा आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्र तथा आवश्यकता अनुसार सामुदायीक स्वास्थ्य इकाई स्थापनाको लागि प्रदेश तथा संघीय सरकारसंग समन्वय एवं सहजीकरण गरिने छ ।

७.३. स्वास्थ्य क्षेत्रमा नीतिगत सामञ्जस्यता कायम गर्न, स्वास्थ्यका योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन र मुल्याङ्कन तथा आवश्यकता अनुसार निर्देशन प्रदान गर्न गाउँपालिकातहमा स्वास्थ्य, शुसासन, गुणस्तर सुधार तथा अनुगमन समितिको व्यवस्था गरिनेछ ।

८. आर्थिक पक्ष

यस नीतिको कार्यान्वयन मूलतः कपुरकोट गाउँपालिकाको नियमित बजेटबाट गरिनेछ। यस नीतिमा रहेका उद्देश्यहरू हासिल गर्न कपुरकोट गाउँपालिकाका सबै शाखाहरूको कार्यक्रम तथा बजेटमा तालमेल मिलाई सबै नीतिमा स्वास्थ्यको अवधारणालाई अगाडी ल्याइनेछ। नेपाल सरकार र कर्णली प्रदेश सरकारको नियमित वार्षिक कार्यक्रम मार्फत यस नीतिले अवलम्बन गरेका रणनीतिक योजनाहरू सम्बोधन गराउन पहल गरिनेछ। यसका साथै यो नीति कार्यान्वयन गर्न राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय विकास साभेदारहरू, संयुक्त राष्ट्र संघीय निकायहरू र निजी क्षेत्रसँग समेत समन्वय, सहकार्य र साभेदारी गरी आवश्यक श्रोत व्यवस्थापन गर्न पहल गरिनेछ।

९. अनुगमन र मूल्यांकन

यस नीति कार्यान्वयनको क्रममा अनुगमन गर्ने र अपेक्षित नतिजा र प्रतिफल प्राप्तीको मूल्यांकन गर्ने दायित्व सामाजिक विकास शाखा तथा यस मातहतको पालिका स्तरीय स्वास्थ्य समितिको हुनेछ। यसको लागि उक्त शाखाको संयन्त्र र क्षमता विकास गरिनेछ। वडा समितिहरू एवम् अन्य सरोकारवाला निकायसँगको समन्वय र सहकार्यमा सहभागितामूलक अनुगमन प्रक्रिया अवलम्बन गरिनेछ। प्रत्येक पाँच वर्षमा यस नीति तथा रणनीतिक योजनाको समीक्षा गरी आवश्यकता अनुसार परिमार्जन गर्दै लगिनेछ।

१०. नीति कार्यान्वयनको कार्ययोजना

नीति कार्यान्वयनका लागि कपुरकोट गाउँपालिकाले आवश्यक स्वास्थ्य तथा सरसफाई ऐन, निर्देशिका, कार्यविधी आदि तर्जुमा गर्नेछ। स्वास्थ्य सँग सम्बन्धित आवश्यक ऐन कानून, नियमावली तथा अन्तराष्ट्रिय स्तरमा नेपालले गरेका प्रतिवद्धताको अधीनमा रही यस नीति तथा रणनीतिहरूको कार्यान्वयनको लागि आवश्यक योजनाबनाउने छ। यही योजना अनुसार वार्षिक योजना तथा कार्यक्रम र बजेट निर्माण कार्यान्वयन गरिनेछ। वार्षिक रुपमा कार्ययोजना कार्यान्वयनको समीक्षा गरी पुनरावलोकन गरिनेछ।

११. जोखिम

यस पालिकाको बढ्दो जनआकांक्षा, भर्खरै संस्थागत स्वरुप लिई रहेको अवस्था, सिमित साधन र स्रोत, गाउँपालिकाको प्राथमिकतामा स्वास्थ्य क्षेत्र समग्र विकासको मुद्दाका रुपमा स्थापीत गराउनु पर्ने विद्यमान अवस्थामा यस नीति तथा पञ्चवर्षीय रणनीतिहरूले अपेक्षा गरेका नतिजाहरू प्राप्तिमा केही जोखिम हुन सक्छन। यद्यपी उल्लेखित जोखिमको बाबजुद गाउँपालिकावासीलाई सर्वसुलभ, गुणस्तरिय स्वास्थ्य सेवाको सुनिश्चित गरी स्वस्थ नागरिकहरू तयार गर्न कपुरकोट गाउँपालिकाको स्वास्थ्यनीति तथा रणनीति २०७७ को प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने गरी जोखिमको न्युनिकरण गरिनेछ।

१२. खारेजी

हाल सम्म यस गाउँ पालिकामा स्वास्थ्य नीति तयार गरि लागू नभएकोले खारेजीको व्यवस्था गर्नु नपर्ने देखिन्छ।